

בינת המשפט

עניני ממונות אקטואליים

מאת: יצחק בירך דסקל – דיין ומורה צדק וחבר בד"צ

בס"ד, גליון שעא, פרשת משפטים-שקלים, תש"פ

יעוץ לכל סכסוכי ממון, ואישות. ועריכת חוזים על פי ההלכה.

טל: 052-7611435 y.b.daskal@gmail.com

בית דין צדק "בינת המשפט"

שכאילו כתבו, דכיון דאמרו (כתובות יט, ב) דאם משהה ספר שאינו מוגה עובר על הא דכתיב (איוב יא, יד) "אם אָנֹכִי בְּיָדֶיךָ הִתְחַקְקֵהוּ וְאַל תִּשְׁפֹּן בְּאֵהָלֶיךָ עֲלֵהָ", לפיכך, בזה שמגיה ומתקנו שאין עוולה בספר התורה, שכרו גדול מאוד.

ובשו"ת דובב מישרים (חלק א, סימן מז) כתב מקור לחשיבות האות האחרונה, מהא דאמרו בעבודה זרה (כז, א) דצפורה אשת משה התחילה את מילת בנה, ומשה רבינו גמרו, ונקרא על שמו, כיון שהכל הולך אחר גומר המצוה, וכשמגיה אות אחרונה גומר את ספר התורה. וכן פסק הרמ"א ביורה דעה (רע, א) "שכר לו סופר לכתוב לו ספר תורה, או שקנאו, והוא היה מוטעה והגיהו, הרי זה כאלו כתבו (ב"י בשם נ"י)".

העולה מזה: המגיה אות אחרונה שבספר תורה שכרו גדול מאוד, כיון שהמשהה ספר פסול עובר ב'אל תשכן עולה', ומתקן זאת. ועוד, שהמצוה נקראת על שם גומרה.

זכה למדת רחמים

ולאחר שהתברר חשיבות הגההת אות אחרונה, והתברר שבאמת הספר לא היה מתוקן כראוי, ולא הכשירו, לכאורה יש להחזיר לו את כספו. שאף על פי שספר התורה היה בחזקת כשרות, ומזלו גרם שלא זכה לזה, מכל מקום, אנן סהדי שלא היה משלם, אם היה יודע שלא מקיים מצוה זו.

אבל באמת יש לעיין, מדוע אמרו חז"ל שאם הגיה אות אחת כאילו כתבו, הרי הדבר ידוע שאינו דומה מגיה אות אחת לכותב ספר תורה. ואף על פי שמציל את הספר מאל תשכן עוולה, הרי שכרו רב במצוה זו, אבל איך אמרו שזכה במצוה כאילו כתב ספר תורה.

ונראה שזה היה קשה לנימוקי יוסף (מנחות), הלכות ספר תורה דף ג עמוד א) שתירץ בדרך נפלאה. וזה לשון קדשו, על הא דכתבו שמגיה אות אחת כאילו כתבו: "כאילו כתבו. שיש למדת רחמים ללמוד זכות ולומר, כמו שתקן זה, כך אם היה מוצא בו טעויות רבות היה מתקן אותם" עכ"ל, הנה מבואר, שאם טרח אדם להשתדל לתקן את האות האחרונה כדי שיהיה הספר מתוקן וכשר, אנו עדים שהיה טורח בזה עד שיהיה הספר מתוקן, ומדת הרחמים מלמדת עליו זכות, שבודאי אם היה מוצא טעויות רבות היה מתקן, והבית יוסף (יורה דעה סימן רע) הביאו, וכן הביאו הרבה מאוד מנושאי הכלים בשולחן ערוך ושאר מפרשים.

כתב אות אחרונה בספר תורה, שהתברר שפסול

ובו יבואר: א. הטעם שמצוה גדולה לכתוב אות אחרונה שבספר תורה. ב. חידוש הנימוקי יוסף, מדוע מעלה הכתוב כאילו כתב ספר תורה. ג. מדוע ספרי התורה כשרים למרות שאנו לא בקיאות ביתרות וחסרות. ד. קרה אונס, ולא היה צריך לעבודת פועל, מי מפסיד. ה. קנה כתיבת אות אחרונה בספר תורה, ולאחר שקראו קצת, התברר שהספר פסול, האם מקבל בחזרה את כספו.

הנידון

"אני גבאי בית הכנסת. לפני כמה שבועות עשינו הכנסת תורה, ומכרנו את כתיבת האותיות. כתיבת האות האחרונה, שהיא המצוה הגדולה של סיום כתיבת התורה וכן היא זו שמכשירה את ספר התורה - עלתה שלושת אלפי שקלים. אחד המתפללים קנה מצוה זו. לאחר שעשינו הכנסת ספר תורה, התחלנו לקרוא בספר התורה, לצערנו הרב, מיד שהבעל קורא התחיל לקרוא, נמצא בספר תורה פסול אות שצריך תיקון.

נפשנו בשאלתנו, האם צריך להחזיר את שלושת אלפי השקלים לקונה כתיבת האות האחרונה, עבור סיום כתיבת התורה, שהרי התברר שספר התורה לא היה כשר, ולא הושלמה כתיבתו בכתיבת האות האחרונה. או דלמא, כיון שהיה לספר התורה חזקת כשרות, אין צורך להחזיר לו את כספו".

תשובה

אין צריך להחזיר את הכסף.

ביאור התשובה

חשיבות כתיבת אות אחרונה

מקור חשיבות המצוה להגיה את האות האחרונה של ספר תורה, מבואר במנחות (ל, א) "א"ר יהושע בר אבא אמר רב גידל אמר רב, הלוקח ספר תורה מן השוק כחוטף מצוה מן השוק, כתבו, מעלה עליו הכתוב כאילו קיבלו מהר סיני, אמר רב ששת אם הגיה אפילו אות אחת, מעלה עליו כאילו כתבו" ע"כ.

ומגיה, היינו שמגיה האות האחרונה, שעל ידה מתכשר הספר תורה, כמו שמבואר בתוס' (שם, ד"ה אם), דהטעם ששכרו גדול כל כך

בינת המשפט

עניני ממונות אקטואליים

שהשתכחה תורה מישראל, ואין ספק שכל ספרי שבידנו כשרים מהתורה.

לפי זה אין דברי השאגת אריה אפילו סניף לומר שאין זה מקח טעות. אלא רק מטעם הנימוקי יוסף, שמדת הרחמים מלמדת עליו זכות, שהיה מגיה כל טעות שהיה מוצא.

העולה מזה: אף על פי שכתב השאגת אריה, שכיון שאין אנו בקיאים בחסרות ויתרות, אין ספר תורה כשר מהתורה, ולדבריו זה עוד טעם שאין זה מקח טעות - אם קנה כתיבת אות אחרונה והתברר שהספר פסול - מכל מקום, המנחת חינוך מוכיח שאין זה נכון, וספרינו כשרים, ורק בחסרות ויתרות שלא פוסלים מהתורה אין אנו בקיאים.

מדוע לא הוי מקח טעות

אבל למרות הכל, בודאי אינו דומה המגיה אות אחת, שהיא באמת מכשירה את הספר תורה, כמו שנתבאר שהמצוה על שם גומרה, לבין מי שזוכה למדת הרחמים בלבד, וכיון שהלה שילם דמים מרובים, בודאי היתה דעתו להכשיר את הספר תורה ממש, ולא רק לזכות למידת הרחמים, אם כן למרות הכל, יש להסתפק האם אין כאן מקח טעות.

ונראה בזה, דהנה מבואר בחושן משפט (שלד, א) שהשוכר פועל, וקרה אונס שלא היה צריך לעבודתו, אם הוא אונס שהיה ידוע לשניהם, או שלא ידוע לשניהם, מפסיד הפועל, כיון שהמוציא מחבירו עליו הראיה, והם שוים בידיעה זו, והיה לפועל להתנות כמו בעל הבית, ומפסיד, דהמוציא מחבירו עליו הראיה. אבל באופן שידוע לבעל הבית ששכח להיות אונס, ואין ידוע לפועל, או היתה חובת התנאי מוטלת על בעל הבית ולא על הפועל, באופן זה חייב בעל הבית לשלם לפועל כפועל בטל.

ובזה תבין לשון המחבר והסמ"ע, דז"ל המחבר (שם) "השוכר את הפועל להשקות השדה מזה הנהר, ופסק הנהר בחצי היום. אם אין דרכו להפסיק, או אפילו שדרכו לפסוק והפועל יודע דרך הנהר, פסידא דפועל ואין בעל הבית נותן לו כלום, אף על פי שגם בעל הבית יודע דרך הנהר. אבל אם אין הפועל יודע דרך הנהר, ובעל הבית יודע, נותן לו שכרו כפועל בטל. הגה: וכן בכל אונס שאירע לפועל, בין ששניהם היו יודעין שדרך האונס לבא או ששניהם אינן יודעין, הוי פסידא דפועל" עכ"ל.

וכתב הסמ"ע (סימן שלד ס"ק א) וז"ל "פסידא דפועל ואין הבעל הבית נותן לו כלום. פירושו, אפילו כפועל בטל אינו נותן לו, והטעם

אם כן לפי זה, בנידון דידן שתיקן האות האחרונה ולא היה יודע שיש עוד פסול, וכונתו היתה שהספר תורה יהיה נקי מכל תיקון, ויהיה בתכלית ההידור, אם כן אפילו שבאמת היה עוד טעות, אבל לפי כונתו בודאי זכה למידת הרחמים, ובודאי קיים מצוה גדולה מאוד, ואין זה מקח טעות לגמרי. ואף על פי שבמכירת אות אחרונה אינו ניכר כל כך מה שכתב הנימוקי יוסף, שהרי לא בא לידו ספר תורה והגיהו, אלא קנה לסיים כתיבת האותיות, מכל מקום, בזה שהוציא ממון רב להכשיר את הספר תורה, ניכר דעתו שחביבה מצוה זו בעיניו להכשיר ספר תורה, ולכן מעלה עליו הכתוב כאילו כתב ספר תורה, ואפילו שבאמת התברר שהספר היה פסול, מכל מקום מידת הרחמים מלמדת עליו זכות זו, שחפץ לתקן ספר כשר, ולעניין מידת הרחמים אין נפקא מינא אם באמת היה הספר כשר, או לא.

העולה מזה: הטעם שהכותב אות אחת בספר תורה, כאילו כתב ספר תורה, כיון שמידת הרחמים אומרת, שניכר שאם היה מוצא עוד טעויות היה מתקן. לפיכך זה שלא ידע שיש עוד טעויות, והתכוון לתקן האות האחרונה, זוכה למידת הרחמים.

מחלוקת השאגת אריה והמנחת חינוך

ועוד טעם היה נראה לכאורה לומר שאין זה מקח טעות. דהנה בשאגת אריה (ישנות, סימן לו) כתב בדין מצות כתיבת ספר תורה דברים מיוחדים, על פי מה שאמרו בקידושין (ל, א), שכבר בימי האמוראים לא היו בקיאים בחסר ויתר שבספר תורה, אם כן מאז ימי האמוראים לא נמצא ספר תורה כשר, דהרי טעות אחת בספר תורה פסלתו, אם כן אי אפשר לקיים מצות כתיבת ספר תורה מהתורה, שכל הספרי תורה דינם כחומשין בלבד. ולפי דבריו, בודאי אין כאן מקח טעות כל כך, דהרי בלאו הכי יש חסר ויתר שאין ידוע, ובזה בלבד שכתב האות האחרונה הידועה לנו שהיא חסרה, כבר עשה מצוה גדולה מאוד, וזה שנמצא עוד טעויות, אינו חסרון גדול, כי בלאו הכי אין הספר כשר כראוי.

וכל זה רק לדברי השאגת אריה, אבל המנחת חינוך (מצוה תריג) שדא נרגא בדבריו, וכתב המנחת חינוך דחס וחלילה לומר שנשכח מישראל מסורת כתיבת האותיות, ולא רק שבפרשות של תפילין בודאי לא נשכח, אלא בכל ספר התורה, ומה שאמרו בקידושין שם, הוא בחסר ויתר שאינו משנה את משמעות הדברים, ובזה באמת אין ספר תורה נפסל אם יש שינוי בחסר ויתר, ועל זה בלבד אמרו חז"ל שבימי האמוראים נשתכח, ונחלקו בזה בעלי המסורת, אבל כל החסר ויתר שמשנה את משמעות הדבר, לא נחלקו בו, וחלילה לומר

בינת המשפט

עניני ממונות אקטואליים

העולה מזה: קנה כתיבת אות אחרונה בספר תורה, והתברר לאחר שקראו קצת, שהספר פסול, חייב לשלם מה שנדר לשלם, כיון שהיה לו להתנות, וזכה להרבה דברים טובים אפילו שהספר פסול, ואם לא קראו בספר, יש להתפשר.

דינים העולים:

א. המגיה אות אחרונה שבספר תורה שכרו גדול מאוד, כיון שהמשהה ספר פסול עובר ב'אל תשכן עולה', ומתקן זאת. ועוד, שהמצוה נקראת על שם גומרה.

ב. הטעם שהכותב אות אחת בספר תורה, כאילו כתב ספר תורה, כיון שמידת הרחמים אומרת, שניכר שאם היה מוצא עוד טעויות היה מתקן. לפיכך זה שלא ידע שיש עוד טעויות, והתכוון לתקן האות האחרונה, זוכה למידת הרחמים.

ג. אף על פי שכתב השאגת אריה, שכיון שאין אנו בקיאים בחסרות ויתרות, אין ספר תורה כשר מהתורה, ולדבריו זה עוד טעם שאין זה מקח טעות - אם קנה כתיבת אות אחרונה והתברר שהספר פסול - מכל מקום, המנחת חינוך מוכיח שאין זה נכון, וספרינו כשרים, ורק בחסרות ויתרות שלא פוסלים מהתורה אין אנו בקיאים.

ד. שכר פועל וקרה אונס, ולא צריך את עבודתו, אם בעל הבית והפועל ידעו שיתכן אונס, או ששניהם לא ידעו, פטור מלשלם, שהמוציא מחבירו עליו הראיה, והיה צריך להתנות, אבל אם בעל הבית ידע שיתכן אונס, והפועל לא ידע, אז חייב לשלם, כי היה לבעל הבית להתנות.

ה. קנה כתיבת אות אחרונה בספר תורה, והתברר לאחר שקראו קצת, שהספר פסול, חייב לשלם מה שנדר לשלם, כיון שהיה לו להתנות, וזכה להרבה דברים טובים אפילו שהספר פסול, ואם לא קראו בספר, יש להתפשר.

כתב הטור ז"ל, לעולם לא יתחייב בעל הבית אלא אם כן הוא היה יודע והפועל לא היה יודע, דהוה ליה לבעל הבית לגלות לו ולהתנות, אבל אם שניהן יודעין, או שניהן אינן יודעין, הפועל מפסיד, שהמוציא מחבירו עליו הראיה וידו על התחתונה, עכ"ל הטור" עכ"ל.

העולה מזה: שכר פועל וקרה אונס, ולא צריך את עבודתו, אם בעל הבית והפועל ידעו שיתכן אונס, או ששניהם לא ידעו, פטור מלשלם, שהמוציא מחבירו עליו הראיה, והיה צריך להתנות, אבל אם בעל הבית ידע שיתכן אונס, והפועל לא ידע, אז חייב לשלם, כי היה לבעל הבית להתנות.

קנה כתיבת אות אחרונה, והתברר שהספר פסול

עכשיו נבוא לבאר גידון דידן, שקנה אות אחרונה בספר תורה במחיר רב, ונמצא הספר פסול.

ונראה לעניות דעתי, דנידון דידן יש לדמותו לזה, דכיון שנתבאר שבדבר שידיעת בעל הבית והפועל שוה והיה לפועל להתנות, ומדלא התנה המוציא מחבירו עליו הראיה, כך בנידון דידן, היה לקונה האות האחרונה להתנות שהספר יהיה כשר, ומדלא התנה, אנו אומרים ששילם כדי לקבל זכות שכתב הנימוקי יוסף, שמדת הרחמים אומרת שהיה מגיה כל תיקון. כמו כן יש להוסיף מה שאמרו חז"ל בברכות (ו, א) "מאי ולחושבי שמו (מלאכי ג, טז), אמר רב אשי חשב אדם לעשות מצוה ונאנס ולא עשאה מעלה עליו הכתוב כאילו עשאה", ויש עוד להוסיף, שהרבה אנשים ישלמו בשביל הכבוד בעצמו שיש להם, לפיכך אם לא התנה, ועשו הכנסת ספר תורה והתחילו לקרוא בו אפילו קצת, ושילם הכל, אין להחזיר לו את כספו.

זאת ועוד נראה לי, שאפילו שלא שילם, כיון שכתב אות אחת, כבר התחייב במה שנדר, וחייב לפרוע החוב, ומה שאמרו בפועל המוציא מחבירו עליו הראיה היינו כשאין התחייבות, אבל אם יש התחייבות כבר נתחייב, וצריך ראיה כדי לבטל את ההתחייבות.

ואני מסתפק, מה הדין אם לא התחילו לקרוא בספר תורה, אולי באופן זה, אנו סהדי שלא היה משלם וצריך להתפשר בזה, כיון שמכל מקום זכה בכבוד, וזכה במה שכתב הנימוקי יוסף.